

Abstract.

Bogomolova K.S., Podolska O.V., Kralya V.G. Civil society and its formation in modern conditions.

The theoretical generalization and tasks of disclosing the content of the process of forming a civil society in modern conditions, as well as generalization of theoretical approaches, and determination of the essence and modern functions of civil society on their basis are presented in the article. The genesis of the concept of civil society and its contemporary interpretation are highlighted. The problems of formation of civil society and the settlement of problems of its development as the basis of the formation of a democratic, social and legal state are considered. The directions of formation of civil society in accordance with the declared course of European integration in modern conditions are offered.

Key words: *civil society, public administration, state management, state, mechanisms.*

УДК 338.33

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ТОВАРНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ НЕЮ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

***ГОЛОВАНОВА Г.Є., АСПИРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Спроможність аграрних підприємств вистояти проти негативного впливу факторів зовнішнього середовища, підтримувати стабільний розвиток за рахунок належного освоєння ресурсів є основою ефективного їх функціонування і високого рівня економічної стійкості. Зі зміною особливостей ринкових параметрів перед внутрішнім середовищем підприємства з'являється задача адаптації до змін зі збереженням існуючих економічних результатів. Однією з важливих тенденцій у процесі прийняття управлінських рішень в аграрних підприємствах є оцінка рівня товарної спеціалізації та її ефективності.

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва – об'єктивний і закономірний процес, який розвивається зі зміною ринкових потреб та на основі впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу. Приділення уваги спеціалізації аграрних підприємств лишається актуальним пропорційно до розвитку

* Науковий керівник – Красноручський О.О. д.е.н., професор

продуктивних сил сільського господарства та суспільного поділу праці. У зв'язку з цим дослідження спеціалізації проявляє себе як постійно необхідний процес.

З метою отримання числових даних розрахунку рівня та ефективності товарної спеціалізації підприємств використовують ряд методів, більшість з яких потребують подальшого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично-прикладне відображення розвитку спеціалізації аграрних підприємств розкрито у працях Беженар І.М., Канінського П.К., Яворської Т.І., Андрійчука В.Г., Баланюка І.Ф., Бойка В.І., Маліка М.Й., Месель-Веселяка В.Я., Саблука П.Т. та ін.

Березівський П.С. та Михалюк Н.І. [2, 5-7] розглядають спеціалізацію сільського господарства, як ефективну форму організації, яка зосереджує виробництво певної продукції на окремих територіях та підприємствах задля поліпшення результатів господарської діяльності. Спеціалізація формується та удосконалюється разом з розвитком продуктивних сил та виробничих відносин відповідно до потреб суспільства. Однак, аналізу методів розрахунку товарної спеціалізації підприємств приділено не так багато уваги.

Формулювання цілі статті. Для того, щоб розкрити питання методичних підходів до оцінки рівня спеціалізації аграрних підприємств, необхідно розглянути математичні формули та їх складові, що використовуються для отримання критеріїв товарної спеціалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура валової продукції – основний показник внутрішньогосподарської спеціалізації сільськогосподарських підприємств. До господарств, що спеціалізуються на виробництві продукції однієї галузі, слід відносити ті, у яких ця галузь дає понад 50% товарної продукції. Якщо галузь дає два види продукції, то спеціалізацію господарства визначають за переважаючим видом продукції. Якщо дві галузі господарства дають 2/3 і більше товарної продукції (на кожну з них припадає не менше як 25 і не більше 50 %), то такі господарства відносять до спеціалізованих на двох галузях. Спеціалізацію їх визначають за галуззю, продукція якої переважає. До тих, що спеціалізуються на трьох галузях, відносять господарства, які одержують від цих галузей 75 % і більше товарної продукції, причому кожна із цих галузей повинна виробляти не менше 24 % і не більше 33,3 % товарної продукції. Решту підприємств відносять до тих, де певна спеціалізація ще не склалася.

Рівень спеціалізації господарства визначають за часткою вартості товарної продукції головних (головної) галузей у загальній вартості його товарної продукції. Високий рівень спеціалізації мають глибокоспеціалізовані підприємства, які виробляють переважно один вид товарної продукції. При цьому частка товарної продукції головної галузі становить понад 50 % загальної вартості товарної продукції господарства. Чим менша кількість головних і додаткових галузей, тим порівняно вищим є рівень спеціалізації підприємства [1].

Основним показником, що характеризує рівень спеціалізації, є *частка продукції головної галузі* в структурі товарної продукції: її визначають за формулою:

$$d_i = \frac{T_i}{\sum T_n}, \quad (1)$$

де T_i – сума від реалізації окремого виду продукції, грн.,
 $\sum T_n$ – загальна сума грошових надходжень від реалізації продукції, грн.

Недоліком такого визначення рівня спеціалізації є неврахування додаткових галузей. Тому для визначення рівня спеціалізації користуються середньозваженим показником рівня розвитку товарних галузей:

$$C_i = \sum (d_i * j)^2, \quad (2)$$

де d_i – частка j -го виду продукції в підприємстві.

Наближення середньозваженого показника до 1 засвідчує вищий рівень розвитку товарного виробництва.

До вузькоспеціалізованих підприємств належать ті, де частка основної галузі становить не менше 50 % або двох основних галузей разом – 50 % і більше, за умови, що кожна з них у загальній сумі виручки від реалізації продукції становить не менше 25 %. Саме ці, одна або дві галузі, що мають найбільшу питому частку в структурі товарної продукції, дають назву виробничому напрямку підприємства.

Рівень спеціалізації визначають за коефіцієнтом, який розраховують за формулою:

$$K_c = \frac{100}{\sum (Y_T * (2i - 1))}, \quad (3)$$

де K_c – коефіцієнт спеціалізації;

У_т – частка товарної продукції окремих галузей;

I – порядковий номер частки товарної продукції у ранжованому ряду.

Значення Кс до 0,20 свідчить про низький рівень спеціалізації господарства; 0,21-0,40 – середній; 0,41–0,60 – високий; 0,61 і більше – для поглибленої спеціалізації господарства.

Розрізняють дві основні тенденції розвитку спеціалізації. Перша характеризується тим, що господарство спеціалізується на виробництві кількох видів товарної продукції: одного-двох у рослинництві і одного-двох у тваринництві при одночасному розвитку кількох додаткових і підсобних галузей. Ця тенденція нині є основною. Друга тенденція виявляється в тому, що підприємство спеціалізується на виробництві одного виду продукції: яловичини, свинини, м'яса птиці, яєць, овочів, фруктів тощо. Багато господарств здійснюють виробництво на промисловій основі, для них характерні як організація виробництва із закінченим циклом, так і широкий розвиток міжгосподарських зв'язків і кооперації [1].

Для багатьох сільськогосподарських підприємств властиве комбіноване виробництво, тобто з кількома галузями за певного їх поєднання. При цьому необхідно правильно поєднувати головні, додаткові і підсобні галузі. Раціональне поєднання галузей у сільськогосподарських підприємствах визначається такими принципами: найвища ефективність виробництва; найбільш повне і правильне використання ґрунтово-кліматичних та економічних умов господарства; зменшення сезонності використання робочої сили, більш повне і рівномірне її використання протягом року; використання відходів і побічної продукції одних галузей іншими; прискорення обороту коштів у господарстві та ін. Для більш глибокого обґрунтування раціонального поєднання галузей у господарстві дедалі ширше застосовують економіко-математичні методи з використанням інформаційно-програмних методів.

Вдосконалення спеціалізації сільськогосподарських підприємств, її поглиблення один зі шляхів досягнення господарствами більш високих економічних результатів: збільшення обсягу виробництва продукції і підвищення ефективності її виробництва. При вирішенні питань раціональної спеціалізації виробництва у сільськогосподарських підприємствах користуються критерієм та системою показників ефективності спеціалізації, які відображують ефективність використання землі, робочої сили, виробничих фондів, а також поточних витрат.

Критерій ефективності спеціалізації сільськогосподарського виробництва визначається за формулою:

$$E = \frac{\Delta(c + v + m)}{\Delta c + \Delta v + \Delta m_a} \quad \text{або} \quad E = \frac{\Delta(v + m)}{\Delta c + \Delta v + \Delta m_a}, \quad (4)$$

де E – ефективність спеціалізації,

$\Delta(c+v+m)$ – сума приросту вартості валової продукції,

$\Delta(v+m)$ – сума приросту валового доходу,

Δc – сума приросту матеріальних виробничих витрат,

Δv – сума приросту затрат на робочу силу,

Δm_a – сума нагромадження додаткового продукту на приріст виробничих фондів.

Для більш глибокої економічної оцінки спеціалізації, що склалася, і перспективної спеціалізації сільськогосподарських підприємств використовують таку систему показників: зростання валової продукції, валового доходу і чистого доходу з розрахунку на одиницю земельної площі (сільськогосподарських угідь, ріллі), затрат праці, виробничих фондів, капітальних вкладень, поточних витрат.

Порівняльну ефективність кількох варіантів спеціалізації, що розробляється на перспективу, визначають за формулою

$$E = \frac{\Pi}{3_T + K_B + K_E}, \quad (5)$$

де E – ефективність варіанта спеціалізації,

Π – приріст валової продукції,

3_T – приріст поточних витрат,

K_B – приріст суми капітальних вкладень,

K_E – нормативний коефіцієнт ефективності.

Річна економія спеціалізації умовно визначається за формулою:

$$E_{СП} = \frac{(C_1 + T_1) - (C_2 + T_2) * B}{B_2}, \quad (6)$$

де C_1, C_2 – повна собівартість продукції відповідно до і після запровадження заходів щодо спеціалізації;

T_1, T_2 – транспортні витрати, пов'язані з доставкою готової продукції до і після спеціалізації;

B_2 – плановий річний випуск продукції після проведення спеціалізації.

Економічний ефект (E) від розвитку спеціалізації і кооперації можна визначити за формулою:

$$E = [(C_1 - C_2) - (B_{TP1} - B_{TP2})] * O_2 - E_n * \Delta K + \Delta \Pi, \quad (7)$$

де C_1, C_2 – собівартість одиниці продукції до і після спеціалізації;
 B_{TP1}, B_{TP2} – транспортні витрати на одиницю продукції до і після спеціалізації;

O_2 – обсяг випуску продукції після спеціалізації;

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень;

ΔK – додаткові капітальні вкладення, необхідні для здійснення спеціалізації виробництва;

$\Delta \Pi$ – додатковий прибуток, отриманий за рахунок поліпшення якості продукції внаслідок спеціалізації виробництва.

Основними завданнями вдосконалення внутрішньогосподарської спеціалізації є: максимальне збільшення виробництва продукції в кожному підрозділі, ефективне використання виробничих фондів і трудових ресурсів, підвищення показників ефективності виробництва. При плануванні внутрішньогосподарської спеціалізації слід враховувати технологічні зв'язки між підрозділами, передбачати раціональне поєднання галузей. Кожен виробничий підрозділ повинен мати певну спеціалізацію з урахуванням комплексу умов роботи підрозділів господарства [10].

Процес розвитку спеціалізації позитивно впливає на виробництво у наступних проявах:

– спеціалізація є основою для механізації та автоматизації виробництва;

– на спеціалізованих підприємствах, як правило, вища якість продукції, ніж якби ця продукція випускалася на неспеціалізованих підприємствах;

– на спеціалізованих підприємствах більше можливостей для застосування більш продуктивної техніки і технології і найбільш ефективного їх використання;

– спеціалізація дозволяє знизити витрати на виробництво продукції за рахунок більш високого рівня механізації і автоматизації праці, використання більш кваліфікованої робочої сили та концентрації виробництва;

– розвиток спеціалізації обумовлює необхідність об'єктивного розвитку стандартизації та уніфікації виробництва;

– спеціалізація дозволяє навіть на дрібних підприємствах

механізувати і автоматизувати виробництво і забезпечити високу ефективність.

Розвиток спеціалізації і кооперування виробництва приносить не тільки позитивний ефект, але і негативний.

До недоліків спеціалізації і кооперації слід віднести наступні моменти:

– зростання транспортних витрат на одиницю продукції внаслідок збільшення радіусу кооперації;

– одноманітна робота, тому необхідно приймати певні заходи зі зниження негативного впливу цього явища на працівника.

Перераховані вище позитивні і негативні сторони в поєднанні з програмно-математичними розрахунками дають поняття про науково-обґрунтовану спеціалізацію, що, в свою чергу, повинно входити до механізму процесу прийняття ефективних управлінських рішень в аграрних підприємствах.

Висновки. До методичних підходів в оцінці рівня спеціалізації та ефективності управління нею в аграрних підприємствах відносять достатньо широкий діапазон розрахунків. Їх комплексне застосування дає результати, які необхідно брати до уваги при управлінні товарною спеціалізацією аграрних підприємств. Надалі хід розкриття даного питання повинен продовжуватись у вдосконаленні приведених методів через застосування їх на основі даних конкретних груп підприємств.

Література.

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: [підручник] / В.Г. Андрійчук. – [2-ге вид., доп. і перероблене]. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.

2. Беженар І.М. Стан розвитку спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах / І.М. Беженар // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2016. – Вип. 10. – С. 128-133.

3. Грановська В.Г. Організаційні трансформації аграрного бізнесу в Україні / В.Г. Грановська, В.М. Крикунова // Економіка АПК. – 2018. – № 3. – С. 63-71.

4. Економічна ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств: стан, проблеми, перспективи: [монографія] / П.С. Березівський [та ін.]. – Львів : ЛДАУ, 2007. – 166 с.

5. Кошкалда І.В. Концептуальні засади гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств / І.В. Кошкалда, О.М. Трегуб // Економіка АПК. – 2017. – № 3. – С. 37-43.

6. Лупенко Ю.О. Розвиток підприємництва і кооперації: Інституціональний аспект: [монографія] / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2016. – 430 с.

7. Михалюк Н.І. Розвиток сільськогосподарських підприємств на базі приватної власності в Львівській області / Н.І. Михалюк // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: зб.наук. пр. – Х., 2001. – Т. 1. – С. 793-795.

8. Організаційно-економічний механізм підвищення соціально-економічної ефективності функціонування АПК Західного регіону України: [кол. моногр.] / Львів. нац. аграр. ун-т; за заг. ред.: П.С. Березівського. – Львів : Український бестселер, 2011. – 681 с.

9. Організація виробництва і підприємницької діяльності в аграрних формуваннях / П.С. Березівський, Ю.Е. Губені, Н.І. Михалюк. – Львів : Українські технології, 2002. – 536 с.

10. Організація і планування сільськогосподарського виробництва: [Підручник] / М.М. Ільчук, Л.Я. Зрібняк, С.І. Мельник. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 456 с.

11. Пасхавер Б.Й. Концентрація та ефективність сільського господарства / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 16-23.

12. Пехов В.А. Спеціалізація аграрних підприємств в зернопродуктовому підкомплексі / В.А. Пехов // Економіка АПК. – 2017. – № 3. – С. 87-91.

References.

1. Andriiukh V.G. (2002). *Ekonomika agrarnykh pidpriemstv [The economy of agrarian enterprises]*. Kyiv: KNEU. p. 624 [in Ukrainian].

2. Bezhenar I.M. (2016). Stan rozvytku spetsialisatsii v agrarnykh pidpriemnytskykh strukturah [Status of development of specialization in agrarian business structures]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky. Mykolai'vs'kyj nacional'nyj universytet imeni V.O. Subomlyns'kogo – Global and national problems of the economy. Nikolayev National University named after VO Sukhomlinsky*, Issue 10, pp. 128-133 [in Ukrainian].

3. Hranovska V.H., & Krykunova V.M. (2018). Orhanizatsiini transformatsii ahrarnoho biznesu v Ukraini [Organizational transformation of agrarian business in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 3, pp. 63-71 [in Ukrainian].

4. Berezivskiy P.S. et al. (2007). *Ekonomichna efektyvnist diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: stan, problemy, perspektyvy [Economic efficiency with agricultural enterprises: state, problems, perspectives]*. Lviv : LDAU. p. 166 [in Ukrainian].

5. Koshkalda I.V., & Tregub O.M. (2017). Kontseptualni zasady harmonizatsii haluzevoi struktury silskohospodarskykh pidpriemstv [Conceptual principles of harmonization of the branch structure of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 3, pp. 37-43 [in Ukrainian].

6. Lupenko Yu.O., Malik M.Y., Shpykulyak O.H. et al. (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt [Development of entrepreneurship and cooperation: the institutional aspect]*. Kyiv: NNC «IAE», p. 430 [in Ukrainian].

7. Mykhaliuk N.I. (2001). Rozvytok silskohospodarskykh pidpriemstv na bazi pryvatnoi vlasnosti v Lvivskii oblasti [Development of agricultural enterprises based on private ownership in the Lviv region]. *Problemy efektyvnoho funkcionuvannya APK v umovah novykh form vlasnosti ta gospodarjuvannya – Problems of efficient functioning of agro industrial complex in the conditions of new forms of ownership and management*, Vol. 1, pp. 793-795 [in Ukrainian].

8. Berezivskii P.S. (Ed.). (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm pidryshchennia sotsialno-ekonomichnoi efektyvnosti funktsionuvannya APK Zakhidnoho rebionu Ukrainy [Organizational and economic mechanism of increasing the socio-economic efficiency of the agro-industrial complex of the Western region of Ukraine]*. Lviv: Ukrayinskyi Bestseller, p. 681 [in Ukrainian].

9. Berezivskii P.S., Gubeni Ju.E., & Myhaljuk N.I. (2002). *Orhanizatsiia vyrobnytstva i pidpriyemnytskoi diialnosti v ahrarnykh formuvanniakh [Organization of production and entrepreneurial activity in agrarian formations]*. Lviv : Ukrayynski Tekhnolohiyi, p. 536 [in Ukrainian].

10. Ilchuk M.M., Zribnjak L.Ja., & Mel'nyk S.I. (2009). *Orhanizatsiia i planuvannya silskohospodarskoho vyrobnytstva [Organization and planning of agricultural production]*. Vinnytsya : Nova Knyha, p. 456 [in Ukrainian].

11. Pashkaver B.Y. (2013). Kontsentratsiia ta efektyvnist silskoho gospodarstva [Concentration and efficiency of agriculture]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 1, pp. 16-23 [in Ukrainian].

12. Pekhov V.A. (2017). Spetsializatsiia ahrarnykh pidpriemstv v zernoproduktovomu pidkompleksi [Specialization of agrarian enterprises in grain products subcomplex]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 3, pp. 87-91 [in Ukrainian].

Анотація.

Голованова Г.Є. Методичні підходи до оцінювання рівня товарної спеціалізації та ефективності управління нею в аграрних підприємствах.

У статті розглянуті методичні підходи та приведені системні показники для визначення критеріїв оцінки товарної спеціалізації аграрних підприємств, таких, як частка головної продукції галузі, показник рівня розвитку товарних галузей, рівень спеціалізації, порівняльна ефективність кількох варіантів спеціалізації, а також економічний ефект від розвитку спеціалізації. Узагальнені основні задачі вдосконалення внутрішньогосподарської спеціалізації, перераховані позитивні та негативні сторони розвитку спеціалізації, які у сукупності з інформаційно-математичним опрацюванням складають основу науково обґрунтованому управлінню товарною спеціалізацією аграрних підприємств.

Ключові слова: *рівень спеціалізації, товарна спеціалізація, критерії оцінки товарної спеціалізації, ефективність управління товарною спеціалізацією.*

Аннотация.

Голованова А.Е. Методические подходы к оценке уровня товарной специализации и эффективности управления ею в аграрных предприятиях.

В статье рассмотрены методические подходы и приведены системные показатели для определения критериев оценки товарной специализации аграрных предприятий, таких, как доля главной продукции отрасли, показатель уровня развития товарных отраслей, уровень специализации, сравнительная эффективность нескольких вариантов специализации, а также экономический эффект от развития специализации. Обобщены основные задачи совершенствования внутрихозяйственной специализации, перечисленные положительные и отрицательные стороны развития специализации, которые в совокупности с информационно-математической обработкой составляют основу научно обоснованному управлению товарной специализации аграрных предприятий.

Ключевые слова: *уровень специализации, товарная специализация, критерии оценки товарной специализации, эффективность управления товарной специализации.*

Abstract.

Holovanova H. Methodical approaches to assessing the level of product specialization and its management efficiency in agricultural enterprises.

In the article the methodical approaches are considered and systematic indicators are given for determining the criteria of evaluation of commodity specialization of agrarian enterprises, such as the share of the main products of the industry, the indicator of the level of development of commodity industries, the level of specialization, the comparative effectiveness of several variants of specialization, as well as the economic effect of the development of specialization. The main tasks of improvement of the economic specialization are generalized, positive and negative aspects of the development of specialization are listed, which, together with the information and mathematical elaboration, form the basis of scientifically grounded management of commodity specialization of agrarian enterprises.

Key words: *level of specialization, product specialization, criteria for evaluating product specialization, management efficiency of product specialization.*